

כסף של מי?

דברים לשולחן שבת משיעורו השבועי של הרב שניאור אשכנזי

ב"ה, גיליון מס' 30 | פרשת משפטים-שקלים | כ"ה שבט תשפ"ו

את עצמו שאלה פשוטה: למה? למה הקב"ה נתן לי יותר ממה שאני צריך? הרי יעקב אבינו, השלם שבאבות, ביקש רק "לחם לאכול ובגד ללבוש" – רק את הבסיס. אם כן, מדוע אני מקבל מעבר לזה?

על כך עונה האור החיים: "אם ראית שהיה לך כסף יותר על מה שאתה צריך לעצמך, ואתה מלווה לעמי – תדע לך שאין זה חלק המגיע לך, אלא חלק אחרים שהוא העני עמך". כלומר: הכסף הנוסף שהגיע אליך מעולם לא היה שלך. הוא הופקד אצלך כפיקדון, ותפקידך היחיד הוא להעביר אותו הלאה – אל מי שבאמת הוא נועד לו.

הקב"ה הוא "זן ומפרנס מביצי כינים עד קרני ראמים" – הוא יכול לגלגל פרנסה ישירות לכל אדם נזקק, בלי מתווכים. אז למה הוא צריך אותנו? למה לא פשוט לשלוח את הכסף ישר לעני? התשובה היא שהקב"ה רוצה שיהיה חסד ונתינה בין הבריות. הוא רוצה שנשתתף בבניית עולם של חסד, ולכן הוא מחפש אנשים שהתברכו במידת הנתינה, ונותן להם שפע – כי הוא סומך עליהם שיעבירו אותו הלאה.

במילים אחרות: הקב"ה מחפש "בנקאים" נאמנים. הוא מפקיד אצלם כסף שמיועד לאחרים, וסומך עליהם שיעשו את העבודה. לכן המלווה לא עושה טובה לאף אחד – הוא פשוט משלים את העברת הפיקדון למי שהופקד עבורו.

שלי? שלך!

התפיסה הזו משנה לחלוטין לא רק את השאלה "האם לתת", אלא גם את השאלה "איך לתת". אם הכסף מעולם לא היה שלי – אין לי שום סיבה להתנשא על מי שמקבל אותו. כך אור החיים מפרש את המשך הפסוק "לא תהיה לו כנושה" – "לשון נשיאות ומעלה – כי משלו הוא נותן לו". אל תרגיש שאתה "למעלה" והלווה "למטה", כי אתה לא נותן משלך – אתה נותן משלו.

כאשר אדם רואה שהרוויח יותר מהדרוש לו זה סימן שהקב"ה סומך עליו שיעביר הלאה, וכשהוא ממלא את תפקידו ומפריש לגמ"ח ולצדקה – הקב"ה סומך עליו עוד יותר ונותן לו כהנה וכהנה.

כפרשת משפטים מלמדת התורה את מצוות הלוואה: "אם כסף תלווה את עמי...". המילה הראשונה שצודה את העין היא "אם" – ניסוח שנשמע כמו רשות, כאילו הדבר תלוי ברצונו של המלווה: אם בא לך – תלווה, ואם לא – אתה פטור.

אלא שחז"ל מבהירים "רבי ישמעאל אומר: כל 'אם' ו'אם' שבתורה רשות, חוץ מזה ועוד שניים". כלומר, כוונת הפסוק היא חובה גמורה, ויש לקרוא אותו כך: "כאשר כסף תלווה את עמי". אם כן, נשאלת שאלה חשובה: מדוע בכלל ניסחה התורה את הציווי בלשון שמשמעת כמו רשות? מדוע לפתוח פתח שיאפשר למלווה לחשוב שהוא לא חייב?

המעולה שבצדקות

כדי להבין את עומק העניין, נקדים את דברי הרמב"ם שמגדיר את מצוות ההלוואה כמעלה הגבוהה ביותר של צדקה. הרמב"ם מונה שמונה מעלות בצדקה, ואומר שהמעלה הגדולה שאין למעלה ממנה היא "המחזיק ביד ישראל שמך, ונותן לו מתנה או הלוואה, או עושה עמו שותפות, או ממציא לו מלאכה, כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות".

זהו העיקרון שמוכר היום בתור "תנו חכה ולא דגים": אל תחכה שאדם ייפול ויצטרך לבקש נדבות – חזק את ידו לפני כן, באמצעות הלוואה או שותפות שתעזור לו לעמוד על רגליו.

וכאן עולה השאלה: איך בפועל אפשר לעמוד בזה? הרי ככל שאדם מרוויח יותר כסף, כך גדל היצר שלא לוותר עליו. מי שיש לו מיליון חושב על שני מיליון, ומי שיש לו עשרה – חושב על עשרים. וכמו שמעיד המדרש: "אין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה. העשיר – מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים". העושר עצמו הוא ניסיון! אז איך מתגברים על זה?

פקדון מאת ה'

התשובה נמצאת ביסוד נפלא אותו לומד אור החיים הקדוש דווקא מתוך אותו ניסוח "רך" של המילה "אם". שואל האור החיים: כאשר אדם רואה שהקב"ה העשיר אותו מאוד, ואוצרותיו מלאים הוץ עתק מעבר לצרכיו – הוא צריך לשאול

שאלות לדיון משפחתי

שאלות לילדים:

1. למה עדיף ללמד חבר לדוג, במקום לתת לו דג?
2. למה הקב"ה לא נותן לכל אחד בדיוק מה שהוא צריך, בלי שיצטרכו לבקש?
3. איך אפשר לעזור לחבר בכיתה בלי שירגיש מבויש?
4. האם קרה לכם שהצלחתם במשהו והרגשתם ש"מישהו עזר לי מלמעלה"?
5. למה חשוב לשמור על הכבוד של מי שצריך עזרה?

שאלות לבוגרים:

1. מה ההבדל בין אדם שנותן כי הוא מרגיש חייב, לבין אדם שנותן כי הוא מבין שזה לא שלו?
2. האם אתם נותנים מספיק משקל לאופן הנתינה, ולא רק לסכום?
3. אם הקב"ה יכול לפרנס את העני ישירות – למה בכלל הוא צריך אותנו?
4. האם הכרתם אנשים שחיו לפי העיקרון ש"הכסף הוא פיקרון"? איך זה נראה בפועל?
5. האם גם הכישרונות, הזמן והקשרים שלנו הם "פיקרונות" מהקב"ה?

סיפור לשבת

לפניו את כל הסיפור – את ההצלחה הגדולה, את ההתחכמויות בצדקה, ואת ההפסדים שבאו אחריהם. הרב הקשיב בסבלנות ואמר לו כך: הקב"ה הוא רחמן על כל מעשיו, הוא זן ומפרנס כל בריה. אבל כיצד בפועל הכסף מגיע לעניים? הקב"ה בוחר לעצמו אנשים בעולם וממנה אותם להיות ה"בנקאים" שלו. הוא נותן להם הצלחה בעסקיהם, והם בתמורה מעבירים את חלק העניים ליעדו.

אתה – אמר הרב – בתחילת הדרך היית בנקאי מצוי. העברת את הכסף בנאמנות, בשמחה, בלי שאלות מיותרות. הקב"ה ראה שאפשר לסמוך עליך, אז הגדיל את הרווחים שלך – כדי שתוכל להעביר בשמו עוד ועוד לנזקקים. אבל אז התחלת למעול בתפקיד: הקטנת את הפרשות, חיפשת פטורים ודרכים לעקוף. אז הקב"ה הלך לחפש לעצמו בנקאים אחרים...

מעשה בבעל חנות קטנה שהיה מקפיד מתחילת דרכו להפריש צדקה כראוי. ועם הזמן הוא ראה ברכה בעמלו. החנות שגשגה, וכעבור זמן הצליח לרכוש חנות שנייה כשגם ממנה המשיך להפריש צדקה כדרוש. העסקים המשיכו לגדול, חנות אחר חנות, והאיש הפך בהדרגה לעשיר עצום ובעל נכסים רבים.

אלא שעם הגידול בהכנסות, גדל גם סכום המעשרות. מה שפעם היה סכום צנוע שקל להיפרד ממנו, הפך עכשיו לסכומים גדולים מאוד... ואז, לאט לאט, הוא התחיל "להתחכם": מצא פרצה הלכתית כאן, חישוב יצירתי שם, היתר מפוקפק פה – והסכומים שהפריש לצדקה הלכו והצטמצמו, שנה אחר שנה. במקביל, הוא עשה כמה טעויות עסקיות כואבות והפסדים כבדים החלו להצטבר.

מוטרד ומבולבל, הלך להתייעץ עם רבו. שפך